

אוניברסיטת חיפה
UNIVERSITY OF HAIFA

הפקולטה למשפטים

FACULTY of LAW

מסמך רקע מקוצר בנושא:

הזכות להליך הוגן:

מגבלות הליכיות

עקרונות כללים

מוגש לועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת

בהנחיית ד"ר אמנון רייכמן

23.2.05

א. מבוא

מסמך זה פורש בפני ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת, את העקרונות הכלליים של המגבלות ההליכיות על הזכות להליך הוגן. במסמך זה נציג ארבעה עקרונות מרכזיים. לגבי כל עקרון נבחן את המצב המשפטי הקיים בישראל. נסקור את המשפט המשווה, מתוך מטרה למצוא הסדרים דומים בחוקות שונות, המעגנות את העקרונות הללו עלי ספר. לאחר מכן נדון בסוגיות העולות מהעקרונות הללו, ונציע כיצד להסדירם בחוקה. העקרונות הכלליים אותם נבחן במסגרת מסמך זה הינם:

- עקרון הכשרות: כל אדם כשר לזכויות, לחיובים ולפעולות משפטיות.
- איסור משוא פנים: לכל אדם הזכות שההליך המשפטי המנוהל בעניינו ינוהל ללא משוא פנים.
- זכות גישה לערכאות: לכל אדם זכות גישה לערכאות (לכל אדם הזכות לפנות לרשויות שיפוטיות לשם הגנה על זכויותיו: להגיש תביעה כנגד אדם אחר על הפרת חובה שבדין אותה חב כלפיו הנתבע ולהגיש כתב הגנה בתביעה שהוגשה כנגדו; להגיש עתירה כנגד הרשות המבצעת על פגיעה בזכותו, להתגונן כנגד אישום פלילי או כנגד עבירה מנהלית). כל אדם זכאי ליומו בבית המשפט (לכל אדם זכות להיות נוכח בהליכים שהוא צד להם ולהשמיע את טיעונו; כל אדם זכאי להחלטה שיפוטית בעניינו).
- חזקת החפות: כל אדם חף מפשע עד שהוכחה אשמתו והורשע בדין (ובהליכים אזרחיים: כל אדם בחזקת מקיים את הדין עד שהוכח כי הפר אותו).

ב. עיקרון הכשרות המשפטית

1. מבוא- הגדרת העיקרון

עקרון הכשרות קובע כי לאדם יש כוח לפעול פעולה משפטית. בעקרון זה באה לידי ביטוי האוטונומיה של הפרט, וזכותו הבסיסית של כל אדם באשר הוא אדם להיות כשר לזכויות וחיובים. נציין, שהמונח חיובים, בשונה מחובות, כולל בתוכו גם את האפשרות של חיוב במשפט אזרחי ולא רק את החובות המוטלות על ידי המדינה.

הכשרות המשפטית, היא זכות יסודית ביותר של אדם, הקשורה לכבודו. למעשה, בנוסף לחשיבות של קביעת האדם כיחידה בסיסית לזכויות וחובות, ישנה משמעות בעקרון זה, למתן שוויון בין בני האדם.

ישנן שתי פרשנויות מרכזיות אפשריות לעקרון זה. האחת, פרשנות צרה - גרעינית, לפיה כשרות משמעותה יכולת, במובן אפשרות, הניתנת לאדם להיות מושא לזכויות וחובות. הדגש הוא על האופציונליות לעשות פעולות משפטיות. לעומתה, הגישה הפרשנית המרחיבה רואה את הכשרות ככוח בידי הפרט להיות מושא לכל הזכויות והחובות וביצוע כל פעולה משפטית. לדעתנו, פרשנות זו אינה סבירה.

2. עיקרון הכשרות המשפטית בישראל

סעיף 1 לחוק הכשרות קובע:

”כל אדם כשר לזכויות וחובות מגמר לידתו ועד יום מותו.”

הכשרות המשפטית נגזרת מחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו ומגינה על האוטונומיה של הפרט. מסעיף זה נגזר שכל אדם, בכל גיל, כשיר לזכויות וחובות.

זכויות והחובות בהן עוסק הסעיף עומדות גם לבעלי מוגבלויות, חולי נפש ושאר פסולי הדין.

סעיף 2 לחוק הכשרות קובע:

”כל אדם כשר לפעולות משפטיות, זולת אם נשללה או הוגבלה כשרות זו

בחוק או בפסק דין של בית משפט.”

פסולי דין:

הסיפא של סעיף 2 מכוונית לפסולי הדין. קרי, כל אלה שנשללה או הוגבלה כשרותם בחוק או בפסק דין של בית משפט.

סעיפים 8, 9 ו-10 לחוק, עוסקים בפסלות, שהיא הגבלת כשרותו של אדם, באמצעות פסק דין של ביהמ”ש.

סעיף 8 עוסק בתנאים המוקדמים בהכרזת הפסלות ובהליך להכרזה.

סעיף זה קובע:

”אדם שמחמת מחלת נפש או ליקוי בשכלו אינו מסוגל לדאוג לענייניו

רשאי ביהמ”ש... להכריזו פסול דין.”

סעיף 9 קובע את הדין של פעולות משפטיות שנעשו ע”י פסול דין.

סעיף 10 עוסק בתנאים לביטול ההכרזה ובהליך הביטול.

3. עיקרון הכשרות בראי הצעות החוקה הקודמות

בהצעת החוקה של פרופ' אקצין משנת 1964 נקבע בסעיף 17:

"דין אחד יהיה לאיש ולאישה לגבי זכויות אישיות וקנייניות ולגבי כל פעולה משפטית. אין הוראה זו באה לפגוע בדיני נישואין והתרת נישואין, ולא בדינים המכוונים להגן על אישה באשר היא אישה".

בסעיף 18 נקבע:

"לא יהיה בסמכותה של שום רשות ציבורית לצוות על ביטולם או הגבלתן של חירותם, כשירותם המשפטית, וזכויותיהן האישיות והקנייניות של כל אזרח ישראלי, או של כל אדם הנמצא, או שיש לו נכסים או תביעות בתחומי שלטון המדינה, או לממש את ביטולן או הגבלתן, אלא בהתאם לסמכות הניתנת לה בחוקה, בחוקים, או על פיהם, ולמטרות שלשמן ניתנה הסמכות הזאת".

בהצעת החוקה של פרופ' בנדור משנת 2000 נקבע בסעיף 94:

"כל אדם כשר לזכויות, לחיובים ולפעולות משפטיות".

הסדר זהה נקבע בסעיף 2 להצעת חוק יסוד: זכויות במשפט משנת 1999 של חבר הכנסת רביץ, וסעיף 3 להצעות חוק יסוד: זכויות במשפט של חברת הכנסת זהבה גלאון, צחי הנגבי והצעה משותפת של חבר הכנסת צחי הנגבי וחבר הכנסת אמנון רובינשטיין.

4. עיקרון הכשרות המשפטית בחוקות בעולם - משפט משווה

אסטוניה - החוקה מכירה ב"כשרות אדם" לגבי כל אדם כולל אנשים שהם אינם אזרחי המדינה.

כמו כן, היא קובעת שאדם כולל תאגיד, במובן שמתיישב עם מטרת התאגיד וטיב הזכות.

חוקה זו היא היחידה שמצאנו המגדירה את שני הדברים הללו בתוך החוקה ולא בחוק או במשפט המקובל כפי שקיים בארה"ב, קנדה וישראל.

יפן - החוקה היפנית, קובעת שאסור למנוע מאדם ליהנות מהזכויות הקיימות בחוקה. בנוסף, מוזכרת זכותם של הפרטים לתבוע בהתאם לחוק, פיצוי מהמדינה או מישות ציבורית.

קנדה - החוקה הקנדית קובעת חירויות ספציפיות הניתנות לכל. לאחר מכן, מפורטות הזכויות האחרות שחלקן הן לאזרחים בלבד. למשל: זכות התנועה וזכות ההצבעה. מושא הזכויות הנו גברים ונשים כאחד.

לטביה - המסמך הלטווי, מעגן את עקרון הכשרות לפעולות, לאו דווקא משפטיות. בדגש, כי עסקינן בפעולות שאינן אסורות על ידי החוק.

יש לציין, שהמסמך אינו בתוקף משנת 1998 והוחלף בפרק בחוקה, שבו לא מופיע עקרון זה.

לוקסמבורג - בלוקסמבורג נקבע, כי זכותו של כל אינדיבידואל, שזכויותיו הטבעיות ישמרו. למעשה, ישנו עיגון של עקרון הכשרות לעניין זכויות בלבד ולא לעניין חובות ופעולות משפטיות.

פולין - החוקה הפולנית קובעת, שכל אדם תחת הסמכות של מדינת פולין, ייהנה מזכויות וחירויות המעוגנות בחוקה. נראה כי בחוקה זו, הדגש הוא על הנוכחות הטריטוריאלית בעיקר.

רוסיה - החוקה הרוסית קובעת, כי הזכויות הבסיסיות השייכות לבני האדם, אינן ניתנות להעברה והן נתונות מיום הלידה. לפנינו, הסדר ייחודי הקובע את מועד קבלת הכשרות. בנוסף, מציינת החוקה הרוסית, כי זכויות מסוימות אינן ניתנות להעברה.

5. ניתוח סוגיות מרכזיות העולות מהמשפט הישראלי ומהמשפט המשווה

א. אבחנה בין פעולות משפטיות (כשרות דינית) וזכויות וחובות

משמעות האבחנה בין סעיפים 1 ו-2, לחוק הכשרות הישראלי נעוצה בהבדל בין הכשרות להיות בעל דין, קרי: לזכויות וחובות, לבין הכשרות לנהל את המשפט, קרי: הזכות לבצע פעולות משפטיות. הכשרות להיות בעל דין, היא תוצאה של קיום האישיות המשפטית.

לדעתנו הפרדה זו אינה ראויה ברמה חוקתית.

החוקה אמורה להוות את המסגרת הרחבה ביותר של זכויות. לפיכך, לא ראוי שתקבע בה הפרדה בין פסולי דין ובין האחרים. מסקנה זו מתחזקת לנוכח המשפט המשווה, כיוון שלא מצאנו בחוקות הנדונות, הסדר שכזה.

ב. תחילת וסיום הכשרות

בחוק הכשרות הישראלי, נקבע שכשרותו של אדם מיום לידתו עד יום מותו. הסדר זה, הקיים בחלקו בחוקת רוסיה (מרגע הלידה), בעייתי, לנוכח שאלות פרשניות שהוא מעלה לגבי מועד הלידה ומועד המוות.

לעניין מועד הלידה, יש לבחון את סוגיית טרום הלידה. מאיזה רגע פיזיולוגי, כשיר העובר לזכויות וחובות?

לעניין קביעת סיום תחולת העיקרון, ישנה מחלוקת בפסיקה באשר לקביעת רגע המוות. לדעתנו, עיגון תחילת וסיום הכשרות אינו רצוי, שכן הוא גורר אחריו שאלות פרשניות רבות כפי שפורט לעיל ובמסמך המפורט, ואין הדבר דרוש, וודאי שלא בטקסט חוקתי. מסקנה זו מתחזקת לנוכח הדינמיות הטכנולוגית בנושא הטרומ-לידה.

ג. כשרות תאגיד

הקביעה להשתמש במונח אדם, ולא במונח "בן-אדם", נעוצה בכך שהאחרון, מכווין ליישות פיזית, בעוד הראשון, הוא בבחינת קטגוריה משפטית רחבה יותר. כך למשל, לעניין הכשרות המשפטית נקבע כי לתאגיד אישיות משפטית והוא כשר לפעולות משפטיות.

השאלה האם להעלות את סוגיית התאגיד לרמה חוקתית ולא להשאירה ברמה החוקית. עולה במבט השוואתי. באסטוניה נקבע הדבר ברמה החוקתית. בקנדה ובארה"ב לעומת זאת, נקבע הדבר בפסיקה.

לדעתנו, ניתן להסתפק בעיגון הסוגיה בחוק, ואין צורך לפרט בחוקה, שהרי טקסט חוקתי אמור להיות קצר ותמציתי.

ד. כשרות אזרח

השאלה היא האם צריך לאבחן בין אדם ובין אזרח, לעניין הכשרות המשפטית. חוקת פולין קבעה כי אדם הכשר לזכויות במדינה, הוא אזרח או אדם תחת ריבונות המדינה. כיוון שאין אנו מגדירים את סל הזכויות הניתנות לאדם, אלא, רק את כשרותו לקבלן ולהוציאן אל הפועל, מיותר לדעתנו לעסוק בסוגיה זו. כמו כן, חשוב לציין שעל החוקה כולה להיות קוהרנטית, ולקבוע מראש את השימוש במילה אדם או אזרח, כשהשוני יהיה רלוונטי לאופי הזכות הספציפית. להמחשת סוגיה זו, ניתן להביא כדוגמא את החוקה של איטליה, שבה נקבע לגבי זכויות מסוימות, שהן חלות על "אזרח" בעוד שחלק אחר מהן חלות על "אדם".

ג. משוא פנים

1. מבוא - הגדרת העיקרון

נקודת המוצא לדיון, בזכות לאי משוא פנים, היא שהזכות חלה בכל הליך שיפוטי או מעין שיפוטי. במובנה המצומצם, נהוג לעסוק במסגרת הזכות לאי משוא פנים, בשאלות של דעות קדומות וכללי פסלות שופט. במישור המנהלי, משמעותה של הזכות היא שאדם לא יישב בדיון, כאשר הוא נמצא במצב של ניגוד עניינים או דעה קדומה.

באופן רחב יותר, זכותו של אדם להליך ללא משוא פנים בפני ערכאה שיפוטית עצמאית, עוסקת בעצמאותה של הרשות השופטת. ניתוקו של בית המשפט מכל לחץ והשפעה פוליטית הוא מרכיב עיקרי בהבטחת חוסר משוא פנים. זהו חלק מנושא הפרדת הרשויות, ולכן משתנה מידת העצמאות השיפוטית, בכל מדינה בהתאם למבנה המשטר הפוליטי.

משוא הפנים יכול שיתבטא בניגוד עניינים אישי, ניגוד עניינים מוסדי ובדעה קדומה שיש לדן בהליך שיפוטי או מעין שיפוטי

הזכות לאי משוא פנים, אם כן, מהווה כלל יסוד בדמוקרטיה, שמטרתו העיקרית להגן על הפרט מפני פגיעה בזכויותיו.

עיגון הזכות בחקיקה הישראלית

סעיף 6 לחוק יסוד: השפיטה מעגן את העיקרון באופן עקיף, בסעיף הצהרת האמונים אותה מצהיר שופט שנתמנה. בחוק בתי המשפט סעיף 77א' (א) עוגנו עילות פסלות שבגינן ימנע שופט מלשבת בדין. הסעיף חל בשינויים המתחייבים גם על ערכאות שיפוטיות ומינהליות אחרות. המחוקק הותיר לשיקול דעתם של השופטים את הקביעה, בשאלות הבעייתיות ואת מציאת נקודת האיזון בין הזכות לאי משוא פנים לבין יעילות הדיון. הפסיקה בתחום היא נרחבת, שכן רבים בוחרים באפשרות לערער לבית המשפט העליון. בנוסף קיימים כללי האתיקה של השופטים, המפרטים מצבים בהם יפסול עצמו שופט מישיבה בדין. לכללים אלה אין מעמד משפטי מחייב והם משמשים להנחיה בלבד.

חוקים רבים אחרים, קובעים כללים פרטניים בנושאי מינוי שופטים, כהונתם משכורות, גמלאות וכד'.

הכללים הרבים בחקיקה מבקשים להבטיח את עצמאותם של השופטים שיתמנו, מפני הרשויות האחרות, ובאותו זמן לאפשר המשך פיקוח על יושרם וכשירותם לאחר המינוי לכהונה. מציאת האיזון הנכון היא זו שתאפשר את ההגנה הטובה ביותר על האזרח מפני משוא פנים במשפטו, מן הבחינה המערכתית.

עיגון הזכות בפסיקה הישראלית

(א) פסלות שופט

בפסיקה נקבע כי מבין שני המבחנים האפשריים – מבחן האפשרות הממשית למשוא פנים והמבחן לפיו חשוב לא רק שהצדק יעשה, אלא גם שהצדק יראה – יש לדון לפי מבחן האפשרות הממשית למשוא פנים.

(ב) עצמאות הרשות השופטת

בית המשפט קבע במספר הזדמנויות את עיקרון הפרדת הרשויות במטרה להגן על עצמאות הרשות השופטת. לפעמים דן בית המשפט בעקרון הפרדת הרשויות דווקא כדי להצדיק ביקורת שיפוטית על פעולתן של הרשויות האחרות.

2. הצעות השונות בישראל לזכות לאי משוא פנים בהליך השיפוטי

חלק מההצעות לחוקה מנו את הזכות להליך ללא משוא פנים באופן מפורש. עם זאת, יש להניח שהזכות להליך ללא משוא פנים יכולה להיגזר מהזכות למשפט הוגן, שנמנתה בחלק אחר מההצעות. אומנם אפשר, לפחות לכאורה, לפתח את כל הזכויות ההליכיות מהזכות למשפט הוגן, אך לדעתנו הזכות למשפט ללא משוא פנים היא בליבת הזכות למשפט הוגן ויתכן שזו הסיבה לכך שהצעות רבות נמנעו מלציין במפורש.

3. משפט משווה בנושא הזכות לאי משוא פנים

בחינה של המשפט המשווה מראה, כי ישנה הסכמה רחבה לגבי הצורך ברשות שיפוטית עצמאית, בה ההליך השיפוטי (או לפחות ההליך השיפוטי במקרים פליליים) צריך להיעשות ללא משוא פנים. עם זאת נראה כי המשמעות שניתנת לעקרונות אלה בכל אחת ממערכות המשפט שסקרנו היא שונה, הן מבחינת העיגון בחוקה והן מבחינת הפרשנות שניתנה לעקרונות או זכויות אלה על-ידי הרשות השופטת עצמה.

4. שאלות ונושאים לדיון

(א) הזכות לאי משוא פנים מול שיקולי יעילות והליך ובזבוז זמן שיפוטי.

שופט שעולה נגדו טענת פסלות יעדיף פעמים רבות להיענות לבקשה ולפסול את עצמו מדיון וכך להימנע ממצב שבו יערערו על החלטתו בתיק ולחסוך לעצמו חשדות וחוסר נעימות. אולם הדבר עלול להביא לעיכוב משמעותי בהליך הדיוני, מבלי שתהיה לכך הצדקה ממשית. מסיבה זו נוטה בית-המשפט בפועל לצמצם את העילות שבגינן יכול שופט לפסול את עצמו אך ורק במקרים שבהם נראה שיש סיכוי ממש שלא יעשה צדק לבעל דין מסוים או לחילופין שמראית פני הצדק נפגעת מאוד ועלולה לערער את אמון הציבור ברשות השיפוטית. בעקבות עיגון חוקתי של זכות זו, צפויה לעלות מחדש שאלת האיזון הראוי בינה ובין שיקולי יעילות הדיון. יש לבחון האם יש לעגן איזון זה בחוק, או שמא להשאיר את הדבר להחלטת בית-המשפט.

(ב) האם הזכות מטילה חובה פוזיטיבית לעגן את עילות הפסלות בחקיקה

לאור המצב החוקי כיום, כפי שעולה מהסקירה לעיל, עילות הפסלות שעוגנו בחוק הן עילות בסיסיות יחסית, שבהן נדמה שאין כל מחלוקת. מאחר שמדובר במקרים רבים בתחום אפור, שבו אין דרך לדעת באופן ודאי האם ייגרם עיוות דין כתוצאה ממשוא פנים, נדמה שראוי לשקול הוספת עילות נוספות הנגזרות מכללי האתיקה.

מאידך, אפשר שפעולה זו היא התערבות יתר בעצמאות הרשות השיפוטית ובשיקול דעתה. לכן ייתכן כי המצב הקיים הוא סביר, שכן העילות העיקריות מפורטות בחוק ואילו מצבי הביניים נתונים לשיקול דעתו של בית המשפט.

(ג) עקרון הצורך

בעקבות עיגון הזכות בחוקה יתכנו מצבים בהם לא ניתן יהיה למצוא שופט בערכאה שלא דבק בו החשש למשוא פנים, מבחינה מוסדית או אישית. דוגמא אפשרית היא הליך שיפוטי כנגד שופט, כאשר לא ניתן למצוא שופט אחר בערכאה הנתונה, שאינו נמצא עימו ביחסים קרובים. במקרה זה ניתן להחיל את עקרון הצורך, לפיו באין חלופה אחרת, טובה יותר, יש להמשיך בהליך השיפוטי כמות שהוא, למרות החשש למשוא פנים. יש לצפות שהחלטה כזו תעמוד בפסקת ההגבלה, שכן אחרת, אותה דמות תהיה חסינה מלעמוד למשפט בארץ.

(ד) בטלות יחסית או מוחלטת

שאלה העולה מעיגון הזכות בחוקה היא מה יהיה הסעד על הפרתה. האם יש לקבוע בחוקה שהליך שהתקיים תוך שמופרת הזכות לחוסר פניות יבוטל מעיקרו, או שמא במידת האפשר ינקטו צעדים אחרים לתיקון העוול.

נראה שלפחות בחלק מההליכים המנהליים אין מקום לבטלות מוחלטת, שכן פעמים רבות ניתן לתקן את המעוות רטרואקטיבית ובכך להביא את האדם למצב שבו הוא היה אילו לא נפגעה הזכות.

(ה) פגיעה בעקרון הפיקוח ההדדי בין הרשויות

עיגונה החוקתי של הזכות לאי משוא פנים מעלה את השאלה האם הדרך שבה מתבררת היום טענת הפסלות איננה לקויה ופוגעת בעקרון הפיקוח ההדדי בין הרשויות. כאמור, השופט כלפיו נטענת טענת הפסלות הוא זה שדן בה ומחליט האם לפסול את עצמו מישיבה בדין. תיתכן פגיעה

באמון הציבור כאשר שופטים נמנעים מלפסול את עצמם במקרים שבהם נראה כי נוצר חשש ממשי למשוא פנים. לכן, יש לשקול האם ראוי להקים גוף חיצוני לבית המשפט שידון בטענות הפסלות.

מנגד, אפשר לטעון כי הקמתו של גוף כזה תפגע בעצמאות הרשות השופטת במידה העולה על הנדרש ותיצור אפשרות להשפעת הרשות המבצעת על בית המשפט. בנוסף, אפשר שייפגע אמון הציבור בבית המשפט בעקבות נטילת סמכותו לדון בסוגיה, הדבר יצטייר כמעיד על פגם בהתנהלותו בנושא זה עד היום.

ישנה אפשרות הקיימת בארצות אחרות, לפיה הדיון בפסלות לא יצא מתחומה של הרשות השופטת אלא יידון בפני שופט אחר באותה ערכאה. כך יישמרו הן עצמאותה של הרשות והן אמון הציבור באובייקטיביות המערכת השיפוטית.

(ו) הגבלה מראש של טווח הביקורת השיפוטית

אפשר כי ייקבע בחוק כי לא ניתן יהיה לתקוף בבית המשפט החלטות ופעולות של גופים מסוימים, כלומר שאין הם כפופים לכל ביקורת שיפוטית. קביעה כזו תפגע בעצמאותה של הרשות השופטת שכן היא לוקחת ממנה סמכויות שצריכות להישאר בתחום סמכותה. פגיעה דומה תיתכן בקביעה מראש כי החלטות של בית המשפט הנוגעות לנושאים מסוימים ייהפכו על ידי המחוקק. כאן תהיה זו פגיעה בזכות לאי משוא פנים, שכן ייווצר חשש שבית המשפט יימנע מלפסוק בצורה מסוימת מתוך החשש שהחלטתו תבוטל. עיגון הזכות להליך בשיפוטי או מעין-שיפוטי עצמאי בחוקה תימנע כנראה קביעות כאלה, כהגבלות בלתי מידתיות.

ד. גישה לערכאות

1. מבוא- הגדרת הזכות

זכות הגישה לערכאות הינה זכותו של אדם לפנות לערכאה שיפוטית ולקבל הכרעה בענינו והיא כוללת בחובה את הזכות להופיע בעצמו בפני בית המשפט. הפן האחר של הזכות הוא מתן

האפשרות להגן על עצמו בבית המשפט מפני הליך שנעשה כנגדו ע"י אזרח או גוף אחר או ע"י המדינה. כאשר מול זכות זו עומדת חובתה של המדינה לאפשר את קיום הזכות ע"י הקמת מספר מספיק של בתי משפט והעסקת מספר שופטים מספיק. נקודה נוספת הינה מניעת חסמים בפני האזרח למימוש זכות זו אשר יכולים למנוע גישה יעילה אל בית המשפט החסמים העיקריים הינם ריחוק פיזי, איסור פניה לערכאות לחלקים מסוימים באוכלוסיה, התישנות, תשלום אגרה ושכר טרחת עורך דין. כאשר החסמים האחרונים הינם חסמים כלכליים אשר יכולים למנוע ממי שאינם בעלי אמצעים מספיקים את מימוש הזכויות המשפטיות אשר מגיעות להם.

2. זכות הגישה לערכאות בישראל

לגבי הזכות לגישה לערכאות באופן כללי עקרון היסוד הוא שישנה גישה לערכאות כאשר ישנה הגישה הרחבה¹ שלפיה מדובר על זכות הנגזרת מכוח חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו² ואילו גישת הביניים על הזכות כחלק מהזכות אליה היא נלוות קניין חירות כבוד וכו' וישנה גישה השוללת את גזירת הזכות מחוק היסוד בין כזכות עצמאית ובין כזכות נלוות. כאשר הנפקות להבחנה איננה גדולה במיוחד היות וכלל הבסיסי הוא שישנה זכות גישה לערכאות ורק כאשר ישנה תקנה או חוק המסייגת זכות זו יש צורך בניתוח פרשני.

אפילו כאשר שני הצדדים מסכימים בחוזה שלא תהיה פניה לערכאות משפטיות ביהמ"ש מוצא את הדרך לבחון את החוזה למרות רצון הצדדים כמו שהיה בפס"ד לויין כאשר הנימוק הוא חשיבותו של הזכות.

לגבי זכות הגישה לבית המשפט ישנה מגמה חדשה שהתפתחה בשנים האחרונות וביחוד מאז חקיקת חוק זכויות נפגעי עבירה כאשר סעיף 18 לחוק מאפשר לקורבן העבירה להגיש הצהרה לביהמ"ש בכך ישנו פיתוח נוסף של הזכות גם לגורמים נוספים שבבער לא נחשבו לצד בהליך אשר נוהל בין המדינה לבין הנאשם. כנגד זאת ניתן לטעון שיש כאן פגיעה בזכויות הנאשם אשר נאלץ להתמודד עם כורמים נוספים מלבד המדינה העומדת מולו.

לסיכום הגישה של בית המשפט כלפי הזכות ניתן להביא את עמדתו של השופט חשין הרואה בזכות זו דבר המעל לזכות חוקתית.

¹ ש' לויין "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו וסדרי הדין האזרחיים" הפרקליט מב (תשנ"ו) 451, עמ' 455.
² חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו התשנ"ב-1992.

3. משפט משווה

יפן: בחוקת יפן מעוגנת זכות הפנייה לערכאות באופן כוללני וגורף. סעיף 32 לחוקת יפן קובע כי אין לשלול מאדם את זכות הגישה לבתי המשפט.

אסטוניה- בסעיף 15 לחוקת אסטוניה נקבע כי לכל אדם הזכות הגישה לבית המשפט כאשר נפגעה זכותו או חירותו. כמו כן, לכל אדם שעניינו נידון בבית המשפט הזכות לדרוש כי החוק הרלוונטי או פעולה חוקית אחרת יוכרזו כבלתי חוקתיים.

דרום אפריקה- בסעיף 34 לחוקת דרום אפריקה נקבע כי לכל אדם יש זכות להביא כל סכסוך שניתן ליישוב באמצעות החוק להכרעה בבית משפט, בדיון הוגן ופומבי (או בפני טריבונאל עצמאי אחר באם יש צורך בכך).

הולנד- בסעיף 17 לחוקת הולנד זכות הפנייה לערכאות אינה מנוסחת כפנייה לערכאות- פשוטו כמשמעו, כבחוקות המוניות לעיל אלא- הזכות להישמע (ויתכן שלא בכדי, שכן אולי באמצעות ניסוח זה התגברו על הבעיות העולות הזכות הגישה עצמה ואשר עליה להיות אפקטיבית). במסגרת "הזכות להישמע" מנוסח, על דרך השלילה, כי לא ימנע מאף אדם (שברצונו לעשות כן) להישמע על ידי בית המשפט אשר זכותו לפנות אליו על פי חוק.

איטליה- לפי סעיף 24 חוקת איטליה לכל אדם הזכות להישמע בפני בתי המשפט על מנת להגן על זכויותיו לפי הדין הציבורי והמנהלי. כמו כן, מצוין בסעיף זה בחוקה כי זכותו של אדם להגן על עצמו הינה זכות מקודשת כחלק בלתי נפרד מהליך המשפטי.

ראוי לציין כי בניגוד לכל החוקות המנויות לעיל, חוקת איטליה הינה החוקה היחידה בה ניתנת התייחסות לעניים ולחסרי אמצעים שעבורם זכות הגישה לבית המשפט הרבה יותר קשה להגשמה. בחוקה מצוין כי העניים וחסרי האמצעים זכאים לאמצעים הולמים לניהול הן הגנתם (כשהמדובר בהליך פלילי) והן לכל פעולה משפטית אחרת בבית המשפט.

ארה"ב- בתיקון החמישי לחוקת ארה"ב נכתב שלא ניתן לנקוט בפעולה כלפי אדם ללא קיום הליך משפטי הוגן כאשר המאפיין המרכזי של ההליך הוא ששני הצדדים יכולים לפנות לבית המשפט ולכן זכות הגישה לערכאות הינה בסיסית ומעוגנת כאחד מערכי היסוד של החוקה.

פולין- בסעיף 45 לחוקת פולין, כמו בהצהרת זכויות האדם האוניברסאלית ניתן ללמוד על זכות הפנייה לערכאות מהסעיף הרלוונטי הקובע שלכל אדם הזכות לשימוע הוגן ופומבי בעניינו, ללא דיחוי בפני בית משפט עצמאי. כמו בסעיף 10 להצהרת זכויות האדם האוניברסאלית לעיל יסודות הזכות הינם: **שימוע, הוגן, פומבי, בפני טריבונאל עצמאי.**

רומניה - מלשון הסעיף עולה כי לכל אדם הזכות לפנות לבתי המשפט (ולא לכל טריבונאל עצמאי). ראוי לציון כי בניגוד לכל סעיפי החוקה האחרים המנויים לעיל, זוהי החוקה היחידה בה נתקלנו בה זכות זו שורינה באופן כזה המונע מכל חוק לצמצם זכות זו. בהצהרת זכויות האדם האוניברסאלית מלשון סעיף החוקה עולה כי לכל אדם, בדגש על השוויון בין בני האדם, הזכות לשימוע הוגן ופומבי בפני טריבונאל עצמאי (לרבות בתי המשפט) בקביעת זכויותיו וחובותיו (דהיינו בהליך האזרחי) ובכל האשמה בפלילית כנגדו.

4. ניתוח סוגיות מרכזיות העולות מהמשפט הישראלי והמשווה

לאור העובדה שזכות הגישה לערכאות קשורה ישירות לזכות לייצוג, שכן ללא ייצוג הולם לא יהיה מימוש של זכות הגישה הרי שיש לבחון את ההסדרים הקיימים בישראל: **בתחום הפלילי** הוקמה הסנגוריה הציבורית שכל תכליתה הוא להעניק שירותי סניגוריה לאנשים אשר נבצר מידם מלממן שירות זה. כמובן שכמו כל זכות גם כאן ישנה בחינה פרטנית בחוקים ובתקנות לגבי זהות הזכאים לקבל סיוע משפטי זה. בנוסף לכך ישנו סיוע משפטי **בתחום האזרחי**, החל מארגונים התנדבותיים כמו הל"ב וכלה בלשכות הסיוע המשפטי שהוקמו לאור חוק הסיוע המשפטי. בית המשפט עמד על החשיבות של הייעוץ המשפטי גם בתחום המשפט שאינו פלילי כפי שנאמר בפסק-דין בן שושן .

(ב) אגרה

ישנם חוקים המסדירים את עניין האגרה, לדוגמא: בסעיף 85 לחוק המע"מ נקבעה דרישה לתשלום חובות, שאין לגביהן מחלוקת, בטרם יתאפשר לדון בהשגות לגבי החובות שיש לגביהן מחלוקת. הבעיות היא בכך שישנה פגיעה בזכות הגישה לערכאות של הנישומים אשר לא יפרידו בין החובות שיש לגביהם מחלוקת לבין אלו שאינם במחלוקת. תשלום האגרה הינו המכשול הגדול ביותר העומד בפני אדם המעוניין להגיע לבית המשפט. הרציונל העומד מאחורי קביעת האגרה הוא יעילות. עידוד הצדדים להגיע להסכם הינו דבר שיחסוך זמן דיוני יקר. למרות זאת, ישנם הליכים המאפשרים פטור מתשלום אגרה או קבלת התשלום חזרה. הרציונל העומד מאחורי מתן הפטור מהאגרה הוא רצון לאפשר גישה לבית המשפט גם לאנשים אשר ידם אינה משגת את הסכום הדרוש על מנת לשלם עבור האגרה. ישנו צורך לאזן **בתחום המנהלי** בין העלויות שנגרמות לרשות המבצעת מביצוע הפעולות עליהן חלה האגרה לבין הרצון להגן על זכות הגישה לערכאות. אי תשלום אגרה כלל יפגע ביכולת הרשות המבצעת לפעול.

(ג) התיישנות

מכשול אחר העומד בפני זכות הגישה לערכאות הוא ההתיישנות. כאשר מדובר **בתחום הפלילי** יש בכך הגנה על הנאשם אך לעומת זאת ישנה פגיעה בזכות הנפגע שאדם אשר פגע בו יענש. ישנה הגנה מסוימת לגבי קטינים בכך שתקופת ההתיישנות לגביהם מתחילה מיום הגיעם לגיל 18.

התחום האזרחי הוא התחום בו ישנה הפגיעה העיקרית בזכות הגישה לערכאות. לפי חוק ההתיישנות ישנה תקופת התיישנות מוגבלת שלאחריה לא ניתן לנקוט עוד בהליכים משפטיים. ישנו איזון מסויים בכך שבמקרים מסוימים כמו הונאה או אי ידיעה תיתכן הארכה של תקופת ההתיישנות, כך שבכל זאת ניתן יהיה לנקוט בהליכים המתאימים.

(ד) התנגשות של זכות הגישה לערכאות עם יעילות בתי המשפט

הרחבת היקף זכות הגישה לערכאות עלולה לגרום לפגיעה ביעילות פעולת בית המשפט כאשר שינוי נושאים כמו תקופת התיישנות והארכתה עלולים ליצור עומס על מערכת בתי המשפט. כך גם לגבי הפחתת או ביטול האגרות אשר מלבד פגיעה בהכנסות המדינה עלולות ליצור הצפה של בתי המשפט בתלונות קנטרניות. לעניין זה ניתן להשיב כי לאחר זמן מסוים ייווצר איזון, היות וכל צד יוכל להגיש תביעות כאלה בעצמו וניתן לרפא את הפגם על ידי קביעת הוצאות משפט הולמות לתביעה שכזו.

ה. חזקת החפות

1. מבוא והצגת הזכות

מהי חזקת החפות ומהו היקף תחולתה?

חזקת החפות מגדירה נקודת מוצא משפטית לפיה כל צד להליך משפטי נהג כחוק ואינו חשוף לענישה. חזקת החפות מטילה את נטל השכנוע על המדינה או על הצד הטוען להפרת חוק ונותנת לצד השני ליהנות מהספק כל עוד הוא קיים. לחזקת החפות ביטויים במשפט הפלילי והמנהלי ואפילו במשפט האזרחי- הכלל לפיו "המוציא מחברו- עליו הראייה".

הנימוקים לקיומה של חזקת חפות חוקתית:

חזקת החפות היא כלל יסוד במשטרים דמוקרטיים. היא נובעת ממספר **נימוקים ערכיים**: ראשית, במדינה דמוקרטית, נעדיף להסתכן בשחרור אשמים מהדין מאשר לטעות ולהרשיע חף מפשע. שנית, קיים חוסר איזון בין כוחה של המדינה לבין כוחו של האזרח וחזקת החפות מאזנת

חוסר שוויון זה ושלישית, אישום בהפרת החוק הוא עלבון הפוגע בשמו הטוב של האדם ויוצר תחושת עלבון וניכור. נימוק נוסף הוא **נימוק עובדתי-ראייתי**: רוב אזרחי המדינה הם שומרי חוק וחזקת החפות מבטאת זאת. זהו נימוק בעייתי: מרבית החשודים והנאשמים הם אשמים, או בשפת חוקרי המשטרה: **"אצלנו אין חפים מפשע"**. חזקת החפות היא בעצם פיקציה הנמשכת עד הכרעת הדין מהשיקולים הערכיים. מדויק יותר לומר **שבתחילת ההליך הפלילי יש בחזקת החפות פן נורמטיבי ופן עובדתי-ראייתי וככל שמתקרבים להכרעת הדין מצטמצם הפן הראייתי ואילו הפן הנורמטיבי נשמר באמצעות "פיקצית החפות"**.

חזקת חפות פוזיטיבית מול חזקת היעדר אשמה:

יש להבחין בין חזקת חפות פוזיטיבית וחזקת היעדר אשמה: חזקה פוזיטיבית מניחה שהחשוד חף מפשע וחזקת היעדר אשמה אינה מניחה כל הנחה עקרונית לגבי חפותו או אשמתו עד הכרעת הדין. גישת זו מאפשרת חריגה מחזקת החפות ושקילת ההסתברות לאשמה, לדוגמה בהחלטה אם לשחרר בערבות. אם אדם נחשב לחף מפשע, תיקשה הגבלת זכותו לחירות בגלל סבירות גבוהה שהוא אשם ומסוכן לחברה. לעומת זאת, אם הוא נחשב לאשם, הגבלת זכויותיו אפשרית ביותר. יתרונותיה של חזקת חפות פוזיטיבית: חזקת החפות הפוזיטיבית מונעת שרירותיות ביחס המדינה כלפי הפרט. על המשטרה והתביעה להתחשב בה ולהימנע מאמצעים מעין עונשיים לפני הכרעת הדין. חזקה כזו גם מעודדת בחינת כיווני חקירה המניחים שהחשוד אינו אשם (אך לא נטישתם של כיווני חקירה המניחים כי הוא אשם, כיוון שזו הנחת עבודה הכרחית של המשטרה). בעיות העולות מקליטת חזקת החפות ברמה החוקתית ושינויים שיתכן וייגרמו ברמה החוקתית:

1. היקף חזקת החפות החוקתית- מהו השלב בו מתאינת חזקת החפות ומה היא כוללת?

יש להבחין בין נטל השכנוע, אותו מעבירה חזקת החפות אל כתפי המדינה (או הצד שטוען לקיום עילה, במשפט אזרחי) לחובת הבאת הראיות. **בשל נטל השכנוע על התביעה (או המתלונן בהליך אזרחי) להוכיח כי הנאשם אשם במיוחד לו מעל לכל ספק סביר ולפיו שופט יבחר בגרסת ההגנה אם יש ספק כזה. נטל הבאת הראיות מטיל על צד חובה להביא ראיות שיעוררו ספק סביר לגבי טענות הצד שכנגד שיצרך להגיב ולהפריך את הספק.**

האם חזקת החפות החוקתית תכלול את נטל השכנוע בלבד או את נטל השכנוע ואת חובת הבאת הראיות? שאלה זו מהותית בגלל הכללים הרבים המעבירים את חובת הבאת הראיות. אם ההגנה החוקתית תחול עליה תעמוד מידתיות כללים אלו למבחן. העברת חובת הראיות נעשית במקרים רבים בהם הנאשם הוא הצד היעיל ביותר בהבאת הראיות ו/או הבאת הראיות תואמת את טובתו.

על אילו שלבים בהליך הפלילי חלה חזקת החפות ומהי השפעתה בכל שלב? חזקת החפות חלה באופן טבעי בשלב הכרעת הדין. מעבר לכך ניתן לייחס לה השלכות על יחס הרשויות כלפי חשודים לפני הכרעת הדין ועל שלבים המאוחרים לו. בשלבים אלו מדובר בנטלי הוכחת סייגים לאחריות פלילית: יש להטיל את נטל הוכחה על כתפי התביעה, משום שסייגים לאחריות פלילית יכלו בקלות להיכלל בעבירות עצמן. שלב מאוחר אחר הוא ערעור: הנאשם נמצא על ידי בית משפט כאשם ולכאורה חזקת החפות התאינה אך ניתן לומר שלעניין הערעור, חזקת החפות נשמרה.

2. חזקת החפות ופומביות הדיון- פרסום שמותיהם של חשודים ונאשמים:

חזקת החפות מגינה על שמו הטוב של האדם. לפיכך, ראוי למנוע פרסומים על זהות חשודים, עד הרשעתם. זוהי סתירה לזכות הציבור לדעת ולחופש הביטוי והעיתונות, בייחוד שמדובר באנשי ציבור, אך חזקת החפות יכולה להגביל זכויות אלו בשנת 1982 מונתה וועדת בכור לבחינת הנושא. הוועדה המליצה כי פרסום פרטיו של חשוד יהיה עבירה פלילית שעונשה שנת מאסר וכי פרסום כזה יהיה לא חוקי אלא אם כן אושר על ידי היועץ המשפטי לממשלה או פרקליט המחוזי.

2. חזקת החפות בחוק ובפסיקה בישראל

קליטת חזקת החפות במשפט הפלילי בישראל: חזקת החפות מוכרת בישראל כעיקרון יסוד במשפט הפלילי. יש לציין כי חזקת החפות נכללת במספר אמנות שאושרו על ידי מדינת ישראל, אך לא נקלטו לתוך המשפט הישראלי בחקיקה. חוק המעצרים מבטא את חזקת החפות בקובעו הוראות המחייבות תנאי החזקה אנושיים במהלך מעצר. ביטוי זה תואם חזקת החפות רחבת ההיקף, המלווה את החשוד לאורך שלבים הקודמים למשפטו.

קליטת חזקת החפות במשפט האזרחי הישראלי:

גם המשפט האזרחי מכיר בחזקת החפות או בגרסתה האזרחית- חובת ההוכחה. על הצדדים מוטל נטל השכנוע, לעניין טענותיהם. אם לא הוכחו הטענות חזקה היא שהצדדים נהגו כחוק.

חריגים לחזקת החפות במשפט הישראלי:

1. דיני ההסגרה: דינים אלו חורגים מחזקת החפות כי הם מסגירים חשוד למדינה אחרת ללא הכרעת דין בעניינו וניתן לראות בכך ענישה שמופעלת כלפי מי שעדיין אמור להיחשב לחף מפשע. חריגה זו מנומקת בכך שחזקת החפות אינה רלבנטית לדיני ההסגרה, בהם על בית המשפט לבדוק אם ישנן ראיות לכאורה למעשיו של אדם ולהעביר את הדיון למדינה המבקשת, שם יזכה החשוד למשפט בו ייהנה גם מחזקת החפות.

2. הליך הוצאת צו גירוש בהתאם לתקנות ההגנה (שעת חירום), 1945: חזקת החפות לא חלה בהליך זה, בשל החשש מחשיפת הראיות למעשי המגורשים. ועד מייעץ בוחן את הראיות ונותן חוות דעת למפקד. למרות זאת, הגירוש מתבצע ללא חזקת חפות ומכח ראיות חסויות.

3. **הראייה המנהלית:** חזקת החפות עומדת בישראל לא רק כהגנה בבית המשפט אלא גם מול הרשויות המנהליות. מנגד, כלל הראייה המנהלית מאפשר לרשות מנהלית להגיע להחלטות על סמך ראיות שיש בהן כדי לשכנע אדם סביר בעברו של המבקש (הכוונה לעברו הפלילי). בפרשת גינוסר נפסל מינוי מועמד בשל עברו הפלילי, שלא בוסס על הרשעה אלא על הודאה. בפרשת פנחסי הופסקה כהונתו של סגן שר הדתות על סמך כתב אישום בלבד כ"ראייה מנהלית". כתוצאה מכך צומצמה חזקת החפות במישור המנהלי בצורה גורפת.

4. **סגירת תיקים מחוסר ראיות:** חוק סדר הדין הפלילי מאפשר סגירת תיק עקב ראיות בלתי מספקות. הנימוק לסגירת התיק נרשם בתיקי המשטרה. הנימוק פוגע בחזקת החפות של אדם שנסגר תיק נגדו מחוסר ראיות ביוצרו תחושה בציבור שאדם זה הוא "אשם יותר" ממי שנסגר נגדו תיק "מחוסר אשמה". פיתרון אפשרי לכך הוא מתן זכות ערעור על נימוק התביעה, בו אם יסתרו הראיות הקיימות יומר הנימוק בחוסר אשמה.

3. חזקת החפות בהצעות חוקה לישראל

מספר הצעות חוקה לישראל כללו סעיפים הקובעים חזקת חפות:

הצעת חוקה למדינת ישראל משנת 1986: מכילה חזקת חפות פוזיטיבית וכללית.

הצעת חוק יסוד: זכויות במשפט משנת מכילה חזקת חפות בניסוח זהה לזה של הצעת 1986.

הצעת החוקה של פרופ' בנדור משנת 2000, אף היא מכילה נוסח זה בדיוק.

הצעת החוקה של המכון הישראלי לדמוקרטיה משנת 2004 מוסיפה לנוסח זה את נטל ההוכחה של המשפט הפלילי (לעניין אחריות פלילית בלבד). תוספת זו היא משמעותית כיוון שיש סברה שיש להפריד בין חזקת החפות לסוגיית נטל ההוכחה.

4. חזקת החפות במשפט המשווה

חוקת ארה"ב אינה כוללת את חזקת החפות בצורה מפורשת. חזקת החפות נתפסת כחלק מהזכות למשפט הוגן שבתיקון ה-14 לחוקה. המשפט האמריקני רואה בחזקת החפות חזקה ראייתית התחומה בדיני הראיות (בניגוד לחזקה הנורמטיבית עליה דיברנו בפרק א') וניסיונות לגזור ממנה זכויות החורגות מתחום זה כשלו.

הצ'רטור הזכויות הקנדי מכיל חזקת חפות פוזיטיבית, החלה רק במשפט הפלילי בסעיף 11(d). בית המשפט העליון בקנדה קבע כי סעיף זה מתייחס לשלב הכרעת הדין ולנטל השכנוע ואינו משליך על ההליכים הקודמים להכרעת הדין. מנגד, חזקת חפות נוספת נגזרת מסעיף 7 לצ'רטור והיא חלה בכל שלבי ההליך הפלילי ולכן בעלת מימד נורמטיבי.

חוק זכויות האדם הבריטי קולט את סעיף (6) 2 לאמנת זכויות האדם האירופאית הקובע חזקת חפות פוזיטיבית החלה רק במשפט הפלילי. (נוסח הסעיף יובא בהמשך).

סעיף 27(2) לחוקת **איטליה** קובע חזקת חפות שלילית או חזקת היעדר אשמה.

חוקת דרום אפריקה מכילה חזקת חפות חיובית החלה במשפט הפלילי בלבד.

גם **חוקת ניו זילנד** קובעת חזקת חפות חיובית החלה במשפט הפלילי בלבד, בסעיף 25 לחוקה.

הצהרת האו"ם על זכויות האדם מכילה אף היא חזקת חפות חיובית המוגבלת למשפט הפלילי.

האמנה האירופאית לזכויות אדם כוללת חזקת חפות הזהה בנוסחה לזה של הצהרת האו"ם.

האמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות חוזרת אף היא על אותו נוסח בדיוק.

5. שאלות ונושאים לדיון

חקיקת חזקת החפות במסגרת חוק יסוד מחייבת מספר החלטות לגביי אופייה של החזקה:

חזקת חפות פוזיטיבית או חזקת היעדר אשמה:

חזקת היעדר אשמה תשיג הגנה מענישה ללא משפט ותגשים את מטרות חזקת החפות פרט למטרה החינוכית שמשיגה חזקת חפות פוזיטיבית- העברת המסר הקהילתי בדבר שוויון זכויותיו של האזרח ושמו הטוב. מרבית הדמוקרטיות בעולם חוקקו חזקת חפות חיובית וכנראה לא בכדי.

התייחסות לבעיות שמעלה חזקת החפות ולחריגים לה הקיימים בחקיקה:

התייחסות לבעיות שתוארו ברשימה זו היא דבר ראוי ביותר אך לדעתנו גם אותה ראוי לבצע ברמה החוקית ולא ברמה החוקתית, תוך התייחסות לחקיקה עתידית זו בנורמה החוקתית.

היחס בין חזקת החפות לנטל ההוכחה במשפט הפלילי:

ניתן לקשור בין חזקת החפות לנטל ההוכחה שבמשפט הפלילי. ניכר כי הסיכון שראו שופטי ארה"ב מערבוב המושגים אינו מאפיין את שיטת המשפט הישראלית. קליטת הדרישה כי אשמה פלילית תוכח מעבר לכל ספק סביר במסמך חוקתי היא מעשה ראוי והוא אף הוצע בעבר.